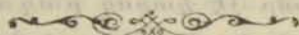

Մի կողմից Չարգախուլի վերայ, միւս կողմից Բաղայի վերայ կատարուող յարձակումներն այդ օրն այնքան վախեցրին Ֆրէդէւհայի ռուս բնակիչներին, որ նրանք ստիպեցին պրիսաւաւին տանել նրանց Սլաւիանկա: Պրիսաւաւն էլ, ամբողջ գիւղը, բացի տղամարդկանցից, միանգամից տեղափոխեց Սլաւիանկայ: Այս հանգամանքից ստիպուած Մեսրոբ քահանան իւր ընկերներով նոյն օրը գնաց գիշերելու Չարգախուլ:

Չարգախուլից Գանձակ գնալն երկիւղալի դարձաւ, իսկոյն էլ խանդարուած էր. այն ինչ Բաղայի խնդիրը մնում էր անշարժ, ուստի այդ խնդիրը, Չարգախուլի տանուտէրի ղեկավարմը դաւառապետին գիւղի պաշարուած վիճակի մասին և Մեսրոբ քահանայի մի նամակը Բաղայի վիճակի մասին յաջորդ կորիւն վարդապետի վերայ՝ յանձնուեցին մի ռուս ստրաժնիկի, որ տանի հասցնի Գանձակ քսան և հինգ ռուբլի վարձատրութեամբ: Նոյեմբերի 23 ին, չորեքշաբթի Բաղայից Չարգախուլ հասան Պետրոս Խաչատրեանը և Ղուկաս Պողոտեանը, որ նախ Չարգախուլից օգնութիւն խնդրեն և երկրորդ՝ խնդրատարներ լիճակից տեղեկանան: Հասկանալի է, որ Չարգախուլն, ինքը չըջապատուած լինելով թուրք խուժանով, չէր կարող օգնութեան ձեռք մեկնել Բաղային: Ուրեմն ղեկավարները ձեռնունայն վերադարձան:

Քաջբերունի.

Կր շաբաթակուրի

Պրոֆ. Ն. Մանի բուդրր Աճիում հնագիտական ինստիտու
հիմնելու համար:

Առիկատի հպարտութիւնը—դարդարանքներն և գանձերն են, որ պարգեւել է նրան բնութիւնը: Գոցանից լուսադոյներէ հեռ հաւաստը կողկատը կարող է նաև հպարտանալ երկնքի մի այլ քաղաք՝ կրթական գանձով—Անիի տւերտուններով, այս՝ իւր հնագիտական թաղի մէջ ամենամեծ մարդարիստով:

Պահպանելով իւր անսուան մէջ, Առիկատի կեանքի ամենահին շրջանում ունեցած իւր գոյութեան անհերքելի փաստեր, շրջան, որ յաջորդեց արևմտական դաղթականութեան, աւելի ուշ շրջանում Անին անառիկ բերդ դարձած—ժառանգում էր իրրև յուսոյ կայարան նշանաւոր աւատական ցեղի Ամսարական իշխաններին, որ աղբաւիկն էին Արշակունիներին:

Ապա անցնելով մի ուրիշ իշխանական տան, աւելի ազդեցիկ և քաղաքական—ստեղծագործող, Անին—քիչ յետոյ քաղաք—դարձաւ մայրաքաղաք Բագրատունեաց թագաւորութեան. վերջինը ժամանակաւորապէս բռնեց Տիգրանների և Արշակունեաց թագաւորութեան տեղը:

Մտղկեսայ քաղաքը օգտուում էր կեանքի այնպիսի յարմարութիւններով, ինչպէս փառաւոր ճանապարհները, բազմաթիւ կամուրջները և ջրանցքները. Անին շարունակում էր ծաղկել նաև օտարազգի կառավարիչների ձեռքի տակ. նոցա տիրապետութեան շրջանում, XII—XIII դարերում, քաղաքը իւր ծաղկման ամենաբարձր կէտին հասաւ, իսկ յետոյ յանկարծակի դատարկուեց և համարեա հինգ դար շարունակ կատարելապէս մոռացութեան մէջ մնաց:

Ոչինչ, եթէ մինչև այժմ չապացուցուեց առասպելը քաղաքի երկրաժարժից կործանուելու մասին: Որ մի զօրեղ կատառորոֆա տեղի է ունեցել, այդ անկասկած է, սրի շնորհիւ բահի իւրաքանչիւր հարուածը Անիում բանում է նոր նիւթ, երբէմն ամբողջ մանրամասնութիւն, միշտ մի կտոր, կամ մի քանիսը, մի շարք դարերի արտաքին և ներքին կեանքը քաղաքի վերականգնելու համար: Անի քաղաքը նշանաւոր է ոչ միայն ինքն ըստ ինքեան այլ և ինչպէս տիպիքական ներկայացուցիչ առաջաւոր Ասիայի միջնագարեան քաղաքների, որ ամենից լաւ ամբողջովին վերականգնելի է:

Հին ժամանակներից սկսած Անիում և նրա շրջակայքում պահպանուել են Շիրակի ամբողջ գաւառում ցրուած բազմաթիւ գերեզմաններ: Այդ կամ աւելի հին շրջանից մեզ հասել են սեպագիր արձանագրութիւններ, որոնք գտնուած են Շիրակի զանազան մասերում.

Քրիստոնէութեան առաջին դարերին են վերաբերում, թէև գեւ ևս ատորական ազդեցութեան տակ, այնպիսի հազուադիւս հնագոյն յիշատակարաններ, ինչպէս Անիի միջնաբերդի եկեղեցին, իսկ Անիից դուրս—15 դար շարունակ դոյութիւն ունեցող Բագիլիկը երեսույքը, Ագարակի և տաճարը Տիգրոսի:

Յոյն բիւզանդական ազդեցութիւնը, որ քրիստոնէական առաջին ասորի քարոզիչների ազդեցութեան տեղը բռնեց, դրոշմուած է այնպիսի ընտրող ձեռակերտների վերայ, ինչպէս Բագրատունաց տաճարը, Մրէնի տաճարը և հնագիտական աեռակէտից Կամսարական իշխանների թանկագին հանգստարանը Նախիջևան գիւղում, ըստ այս յիշատակարանները իրենց վերայ կրում են VII-րդ դարի արձանագրութիւններ:

Անին բովանդակում է իւր մէջ բազմաթիւ յիշատակարաններ Բաղրատութեաց թագաւորութիւնից, խառը մահմեդական շրջանի ազդեցութեան դեղեցիկ շինութիւններով: Անին,—այն երջանիկ քաղաքն է, որտեղ պահպանուել են, մի քանի դար շարունակ խաղաղ, սանդաղորժող համարնակութեան իրական վկաները առաջաւոր Առիւշի քաղաքակիրթ երեք ազգերի՝ Հայերի, Վրացիները և Պարսիկների, որի շնորհիւ առատ աղբիւրներ ունի նա ընդհանրապէս արեւելեան հաղուադիւտ յիշատակարանների քրիստոնէականի հետ և մահմեդական իրանական ազդեցութեան գրոշմով, յայտնի հետքերով իրանօ—մահմեդական մանրամասնութեան ազդեցութեան դարդացման տեղական շինուածքների ձևերի վերայ կամ նոր իրանօ—մահմեդական դարդարանքների ձևերի և հին քրիստոնէականների հետ միացման հետաքրքիր օրինակներով:

Այս բոլորը վերին աստիճանի հրապուրիչ լինելով հետախուզողի համար, ինքն է առաջ կոչում այս թանկագին յիշատակարանների հսկողութեան խիստ կարևորութիւնը, եթէ անկարելի է հենց այժմ ասպահովել նոցա ուղիղ ուսումնասիրութիւնը:

Միևնոյն ժամանակ անհերքելի փաստ է Ռուսաստանում դէպի հնագիտութիւնը դարթնած հետաքրքրութեան աճումն, հնագիտական պարապմունքների ուժեղացումն համալսարաններում և հնագիտական ընկերութիւնների գործունէութեան ընդարձակումն: Բայց այսօր—վաղը ռուսած հնագիտութեան բնական դարգացմամբ հարց կգրուի հին հայաստանի այնպիսի քաղաքների պեղումների մասին, ինչպէս են՝ Արմաւիր, Արտաշատ, Վաղարշապատ, Դուին ևն, որոնք հետաքրքիր են ոչ միայն արեւելագետների համար այլ և բիւզանդական շրջանն ուսումնասիրողների և կլասիկների համար: Կայսերական ռուսաց հնագիտական ընկերութեան կլասիկ բաժանմունքը, որ յանձն է առել Դաւնիի հետազոտումն և նրա մէջ գտնուած հին տաճարի պեղումն, գուցէ, հիմք կդնէ հին Հայաստանի այս նոր դարաշրջանի հնագիտութեան հետազոտութեան պատմութեան մէջ: Եւ այս դէպքում օգնութեան կարիք կլինի Անիին: Անկարևոր չի լինիլ գուցէ, և յատկապէս տեխնիքական օգնութիւնը Անիին հրահանգուած բանւորներով, պեղման համար գործիքներով, առարկայի անհրաժեշտ դրականութեամբ և հնաբուսորութեամբ աւելի դաժան, վատառողջ օրերին պատշապանութիւն գտնելու գիտապէս մշակուած, առողջ Անիում:

Բայց կայ աւելի էական և քիչ վիճելի բան: Ուսումնա-

տիրութիւնը Ներակի հնութեանց Անիի հետ միասին կլինի, և մասամբ է աստիճանաբար ամէլաւ յատկապէս նախագուռն աւելի հին և աւելի բարդ հնագիտական հետազոտութեան համար վերոյիշեալ քաղաքներում, որոնք համարեայ ամբողջովին ծածկուած են կամ անհետք կորած:

Անկախ դրանից, շատ օգտակար կլինէր հինց ոչ մի ունենալ Կովկասում մի քանի կամ, գոնեայ, մի կենդանի կադմակերպուած հնագիտական կ'ներոն. գրաւելով զէպ իրեն տեղական գիտական ոյժերը, նա միևնոյն ժամանակ կարող էր օգնութեան հասնել կենտրոնական հնագիտական ընկերութիւններին: Յաճախ այդ կենտրոնական հաստատութիւնների վերայ ույժից վեր հարցեր է բաժին ընկնում, և հեռաւորութեան ու տեղական հանգամանքների անձանօթութեան շնորհիւ նոքա ստիպուած են դիմել կողմնակի, շատ անդամ ոչ գիտակ անձանց:

Շիրակում, բացի Անիից, կայ երեք քաղաք ևս, որոնք հնագիտական մեծ հետաքրքրութիւն են ներկայացնում, — Մրէն, Շիրակավան և Բաղարան: Նոքա էլ հեթանոսական շրջանին են հասնում, բայց արիական: Ստիպյն չլսօնելով այն բանի մասին որ այդ բոլոր քաղաքները Անիից կարճ կեանք են ունեցել, նրանցից և ոչ մէկում չենք գտնում Անիի անդնահատելիութիւնը: Հեռու խոշոր կենտրոններից, անընակ, անապատ, շրջապատուած համարեա ամեն կողմից ամուր, մասամբ բնական մասամբ արհեստական պարիսպներով, Անին ապահովում է լիակատար հնարաւորութիւն նպատակայարմար կերպով հնութեանց պահպանման, լիակատար հնարաւորութիւն պեղումների անարգել զարգացման, լիակատար հնարաւորութիւն խաղաղ, գիտական աշխատանքի հէնց կենդանի հնութեանց մէջ և նրանց հետ անմիջական հաղորդութեան համար:

Զուգընթաց գիտական շարժման Ռուսաստանի կենտրոնում՝ մայրաքաղաքներում և համալսարանական քաղաքներում, զէպի հնագիտութիւնը հետաքրքրութիւն զարգանում է նաև մեր Կովկասում: Թիֆլիզում, համեմատաբար կարճ ժամանակում հիմնուած են երեք հնագիտական ընկերութիւններ՝ ռուսաց, վրացոց և հայոց առանձին անուններով: Մօտերջս դրագիտութիւն տարածող ընկերութիւնը 50,000 ռուբլի է նուիրել հայրենիքի հնութիւնների թանգարան շինելու համար: Նկատելի կերպով այստեղ զարգանում են մաքուր գիտական հարցեր, որոնց բաւականութիւն սալը համալսարանական գիտութիւնը կարող է միայն: Վաղ թէ ուշ ռուս քաղաքակրթական դործը Կովկասում — մենք հաստատ համադրուած

ենք—կոպտակուի այս երկրում մի համալսարանի շինմամբ և այն ժամանակ Անին, անկասկած, գործնական ուսումնարան կգառնայ, որ կլրացնէ համալսարանի պատմա-փիլիսոփայական բաժնի պարապմունքները, որքան որ նա տեղական հնութիւնները կուսումնասիրէ:

Նոյն իսկ այսօր այդ տեսակ ուսումնարանի իրոտ կարել է զգացուում Պետերբուրգի Կայսերական համալսարանի ուսանողների և Արեւելեան լեզուաց Լազարեան ձեմարանի սաների համար: Աւելի զօրեղ կարել զգում են հէնց նոյնպիսի հաստատութիւնների մէջ իրենք գիտնականները. լեզուարանութեան ներկայ ժամանակիս իրական ուղղութեան, կովկասեան հնութիւնների ուսումնասիրութեան համար գիտապէս կազմակերպած Անին կներկայացնէ նոյնպիսի անհրաժեշտութիւն,— ինչպէս բնագէտի համար լաբորատորիան:

Գործին նպաստաւոր է նաեւ պետական հասարակական բուպէն: Գծուար է գտնել բարեկամող հող, քան Անին, քաղաքականապէս ամրացնելու համար կովկասեան ցեղերի ուսուց հետ կապող թելերը: Ռուսաստանի լուսաւորող լանդիրները այժմ էլ զուգորդում են և Կովկասի ժողովրդների գիտական-քաղաքական ձգտումներին ձեռք ձեռքի տուած առաջ դնում, համահաւասար, առանց խաբութեան աղգութիւններէ: Յամենայն դէպս այդ կարելի է ասել այն աղգերի համար, որոնք հետաքրքրւում են աղգային կամ Անիի հնութիւններին ցեղակից հնութիւնների ուսումնասիրութեամբ:

Վերջապէս, մեռած քաղաքի հէնց աւերակների մէջ է գտնւում ձգողական ոյժը: Շատ վաղուց Անի քաղաքը գրաււում էր ճանապարհորդների և հնութիւններ սիրողների, մասնաւոր անհատների և խմբերի, որոնք գնում էին այնտեղ իրենց հետաքրքրութեանը բաւականութիւն տալու: Ըստ կարողութեան պեղումների կարգաւորմամբ և թանգարանի հաստատմամբ, որտեղ այցելուներին բերանացի բացատրութիւններ կնորւում, որոնք երբէմն դասախօսութեան են փոխւում, ճանապարհորդների քանակը զգալի կերպով բարձրացել է: Վերջին տարիները միայն Անիի թանգարան յաճախողները թիւը տոնապահներով մի ամսուայ ընթացքում երկու հազարից անցնում է: Այցելուների շրջանը սրահով ևս բարձրացաւ: Գիւղացիներին և մանր քաղաքների բնակիչներին հաւաքելու աւելի քաղաքակիրթ դասակարգերի ներկայացուցիչներ և աշակերտներ: Վերջին ամառը Անին այցելեց Նորին Սրբութիւն Վեհափառ Կաթողիկոսը իւր ամբողջ շքախմբով, որի մէջ նաև տաճկաս-

տանի հայերի կողմից պատգամաւորներ կային: Ճանապարհորդներին և սիրողներին հետեցին մասնադէտներ. բաղմամբաւոր կուսից աշակերտական և ուսանողական էկոնոմիստները ներքին ուստատանից: Ակումբ են Անին տցեւէյ և օտարազգի գիտնականներ: Հնագիտօրէն գեղեցիկ կաղմալերպուած քաղաքում հայրենեաց և օտար գիտնականները կը դանէին հազիւ թէ առիթ մի աւելորդ անգամ ևս ոչ միայն տեղական հնութիւններն ուսումնասիրելու, այլ և իրենց աչքով տեսնելու և համոզուելու մեր պետութեան իսկական խնամատարութեան մէջ բնակչութեան քաղաքակրթական լուրջ հարցերի և իւր սեպհական հնութեանց յիշատակարանների նկատմամբ:

Ներկայ հանգամանքում մենք այնպէս զրկուած չենք, որ, ուստատանի պատմական պայմանների դատաւորութեան շնորհիւ, այստեղ էլ նպատակ դնենք միայն փոքրաւոր կերպով հասնել միւսներին, յաջողութեամբ միայն օգտուել օտար քաղաքակրթութեան քաջութեան և քաղաքակրթական ձեռնարկութիւնների պատրաստի պտուղներով:

Աչքի առաջ ունենալով այս բոլորը իմ մէջ միտք յղացաւ Անիում հնագիտական ինստիտուտ հիմնել ուսումնասիրելու, քաղաքի շրջակայ հնութիւնները պահպանելու, և պեղումները կանոնաւոր կերպով առաջ տանելու համար:

Այս մտքի իրագործման համար մեծամեծ ծախսեր են հարկաւոր: Հայ հասարակութիւնը մինչև այժմ օգնում էր հնագիտական դործին և կարելի է հաւատալ, որ ապագայում էլ նա իւր պարտքը չի մոռանալ: Անկասկած պետութեան վերայ ևս պարտք կայ ապահովել պատահականութիւնից այդպիսի անվիճելի կարևոր գիտական և դատաւորութեան տեսակէտից քաղաքակրթական ձեռնարկութեան անընդհատ զարգացումը, և ես ուզում եմ հաւատալ, որ նա իւր կողմից, կպահպանէ այն իրենից կախումն ունեցող բոլոր միջոցներով, նմանապէս, աւելի կամ պակաս նիւթական միջոցներով: Այս աւելի ցանկալի և դիւրին է, որովհետև այստեղ գործը նոր չպէտք է սկսել, այլ միան շարունակել այն, որի հիմքն արդէն դրուած է: Անիում կատարւած առաջին հետազօտութեանց պատիւը պատկանում է Կայսերական հնագիտական ընկերութեան, որ իւր հովանաւորութեամբ և բարոյական օգնութեամբ նպաստեց մեր դործի զարգանալուն: Նոյն ընկերութիւնը 1892 — 93 թ.-ին ամբողջ ուստական Հայեաստանի պարբերական հետազօտութեանը ձեռնարկեց: Այդ տարիներին Անիին մի քանի հարիւր ուսուրի բաժին ընկաւ: Կայսերական հնագիտական ըն-

կերութեան միջոցներով դործի վերսկսելուց յետոյ յատկապէս Անիում, 1904-ին՝ առաջին տարին բաց թողին 400 ա., երկրորդ տարին՝ 300 ա., երրորդ տարին՝ 400 ա., և չորրորդ տարին՝ 300 ա.: Պետերբուրգի արևելեան լեզուների ֆակուլտետի միջոցներից զանազան ժամանակներում ծախսուած է 548 ա., իսկ հէնց առաջին տարուց սկսած, անդադար ահա հինգ տարի շարունակ, ամարային հնագիտական աշխատութիւնների համար, Անուոյ գործի զարգացման նպատակով միաժամանակեայ նուիրատուութիւններով, կանոնաւոր մուտքերով հայ ընկերութիւնների, հասարակական հաստատութիւնների կամ մասնաւոր անձանց, նմանապէս իմ դասախօսութիւններից Անի մասին և ապագրած օգուտից ստացուել է ընդամենայն 28,081 ա. 3. կոպ., այս գումարի մէջ յատկապէս պիտի շեշտել Ս. Պետերբուրգի հայոց եկեղեցեաց խորհրդի նուէրները, որ կանոնաւոր կերպով 1905 ից ստացուած են, եղել է ընդամենայն 15,300 ա. և 1908 թուի մուտքը, որ մեծացաւ շնորհիւ դասախօսութեանց մինչև 11,495 ուրլու:

Եթէ հասարակական 28,081 ա. 31 կ. գումարին աւելացնենք և Կայսերական հնագիտական ընկերութիւնից յատկացուածը, կոտանանք՝ 30,024 ա. 3 կոպ.:

Այս, ընդհանրապէս առած, ոչ այնքան մեծ գումարով, եթէ բաժանենք ութ ամարային աշխատանքների վերայ և աչքի առաջ ունենանք նորա անկանոն ստացուելը, Անիում յաջողուել է կատարել նշանաւոր պեղումներ՝ 1) Ս. Գրիգորի եկեղեցու, որ թանկագին է քարերի վերայ իւր հարուստ քանդակներով և որմանկարի պատառիկներով XIII-դարից: 2) Խամբուշէնց ցեղի Աստուածամօր եկեղեցու՝ թագաւորների ժամանակից, և 3) Աստուածածնի մի եկեղեցու. 4) բաղնիսներից մէկի, 5) Աշոտ թագաւորի քաղաքի պատերի մէկի և նրան մերձակայ քաղաքամասի. 6) Պապիկ I թագաւորի յայտնի կոլոր տաճարի՝ եկեղեցական ճարտարապետութեան ամենահետաքրքիր տեսակի և նորան շրջապատող հրապարակի. 7) Միջնաբերդի կայսերական պալատի մեծ մասի. 8) երկու մէծ ընդարձակ հիւրանոցների, որոնց գլխաւոր մուտքերը զարդարուած են արևելեան ճաշակով հարուստ որմանկարներով. 9) Չորս սիւնանի խորհրդաւոր շինութեան 10) Ս. առաքեալների տաճարի և շրջապատող հրապարակի:

Պեղումներով բացուեց և մաքրուեց բաւական շատ երկար տարածութեան վերայ մի փողոց, որ հաւանականօրէն քաղաքի գլխաւոր ճանապարհն է եղել:

Քաղաքից դուրս պեղումներ արուեցին հեթանոսական գերեզմանատան, իսկ շրջակայքում—Երեբոյքի բազիլիկի: Բայց այդ, ձեռնարկուեցին մի քանի փորձնական ճանապարհորդութիւններ, պեղումներով հանդերձ: Այս բոլոր աշխատանքների համար ձեռք էր բերած բաւականաչափ դործիքներ, սայլակներ ևլն. այլ և կազմակերպւում է և սովորեցրուած մշակների բազմաթիւ խմբեր:

Անհրաժեշտ իրերի պահպանութեան համար յարմարեցրուեցաւ սկզբումը լուս մնացած շինութիւններից մէկը, իսկ յետոյ շինուեց և յատուկ շինութիւն, որին կից գտնուում է դրազարան, պարտպմանց սենեակ և աշխատանայ սենեակ ատաղձագործական և փականագործական ամենատեսակ գործիքներով:

Անիում աշխատող հնագէտները համար շինուած է առանձին տուն չորս սենեակից, առանձին նկարչական լաբորատորիայով:

Միջոցներ են ձեռք առնուած պահպանելու գոնեա շինութիւնները մասնաւոր աւերումից՝ Ս. առաքելոց եկեղեցին և գաւիթը, հովուի եկեղեցին և մինարէթը:

Վերջապէս արուած են 700-ից աւելի տեսարանների նկարներ, 150-ից աւելի իւղաներկ և տուշով և բազմաթիւ յատակագծեր և ուրուագծեր վերակազմութեան համար. ի վերջ բոլորի քաղաքի մանրամասը նկարն է քաշուած: Ես չեմ խօսում պեղումների յիշատակարանների մասին, որոնք դեռ ևս ձեռագիր են:

Անկախ դորանից, մասամբ այս միջոցներից, մասամբ Անիի հնութիւնների նախանձախնդիրներին ղեմումներով, ցոյց արուեց ըստ կարելւոյն դրամական օգնութիւն նաև ճարտարապետ Թորոս Թորամանեանցին, որի ճարտարապետական դժագրութեանց ալբոմը առանձին կոմմիսիայի բարձր գնահատութեանց արժանացաւ, որ կազմել էր Կայսերական գիտութեան ճեմարանը նախագահութեամբ մշտական քարտուղար Ս. Ֆ. Օլզինբուրգի, նորա անդամներից՝ Ն. Պ. Կոնդոկովի, Կ. Գ. Զալեմանի, Կայսերական հնագիտական Յանձնաժողովի ներկայացուցիչ Ն. Վ. Սուլթանովի (այժմ հանգուցեալ). և Կայսերական գեղարուեստի ճեմարանի ներկայացուցիչ Մ. Տ. Պրեօբրաթենսկի:

Փորձեր եղան նաև Անիի նիւթերից հրատարակելու, բայց միջոցների սուղ լինելու պատճառով տպագրութիւնը լինում էր առանց սխոտեմի և զանազան հրատարակութեանց մէջ:

Հրատարակչական մասն աւելի է կազուստայն պատճառով, որ նորա մէջ անձնական ընտանեկան համարեալ ընդ որ նկատողութիւնները միեւնոյն մարդու աշխատանքն են: Անիի հնագիտական ինստիտուտը ի միջի այլոց կծառայէ նկարագրութեան աւելի նպատակաշարմար կազմակերպութեան և, հրատարակութեան ապագայ ընդ որ հաւաքած նիւթերը, կը գրուէ մասնագէտ գիտնականներէ՝ այս կամ այն գիտական հարցերի քննութեան համար, այլ և ասպարայում հարկաւոր մասնագէտներ պատրաստելու համար:

Վերոյգրեալի հիման վերայ պարտք եմ համարում գիմել Վայսերական գիտութեանց ճեմարանի համագումարին առաջարկելով համակրութեամբ վերաբերուել Անիում հնագիտական ճեմարանի հիմնելու մտքին պարբերաբար պեղումներ անելու, ուսումնասիրելու և պահպանելու թէ քաղաքի և թէ շրջակայ նիւթի գաւառի հնութիւնները, և ընդունել որպէս ներկայ գործը, նմանապէս ապագայ Անիի հնագիտական ճեմարանը իւր հզօր պաշտպանութեան և կառավարութեան ներքոյ, ձեռք առնելով հարկաւոր միջոցներ այդ միտքն իրագործելու համար, այսինքն. ա) Կանոնադրութեան ըննութեան և հաստատութեան համար ընտրել մի մասնագետով, որի մէջ մտնել անպատճառ ճեմարանի իրական անդամ Վայսերական հնագիտական ընկերութեան նախագահի օգնական Վ. Վ. Լատիշեւին. բ) Կանոնադրութիւնը մշակելուց յետոյ, ուղարկել օրինական ճանապարհով հաստատելու և միջնորդել տարեկան պետական գրամատանից 5000 ռուբլի նպաստ տալու համար, միեւնոյն ժամանակ նախօրօք յարաբերութեան մէջ մտնել Նորին Կայսերական Մեծութեան Կովկասի Փոխարքայի հետ, որպէսզի իւր վերայ վերցնէ Անիի հնագիտական ընկերութեան ինստիտուտի պատուաւոր նախագահի կոչումը, ստանալով նորանից նմանապէս համապատասխան նկատողութիւններ Կանոնադրութեան լրացման համար յօդուա գիտական գործի: Նաև ստանալ տեղեկութիւն Նորին Արքութեան Վեհափառ Կաթողիկոսի Ամենայն Հայոց ինստիտուտի պատուաւոր հոգաբարձուի կոչումը ընդունելու մասին. գ) Յանձնարարել ինձ միաժամանակ յարաբերութեան մէջ մտնել հայ հասարակական հաստատութիւններին և գործիչներին հետ, որոնք կարող են յօդուա ապագայ Անիի հնագիտական ինստիտուտի պարբերաբար նուիրատուութիւններ ստանալու գործին կազմակերպութեանը նպաստել և օգտակար լինել, և քանակցութեանց հետեւանքներէ մասին զեկուցանել համագումարին:

Երկու նկատողութիւն ևս կանոնադրութեան կազմութեան նկատմամբ. 1) Ծրագրելի ցանկի մէջ չէ մուծուած դումարները բաշխումը, որ, հաստատապէս համոզուած ենք, կնուիրաբերուեն և ապագայում հասարակական հաստատութիւններով և մասնաւոր անհատներով, ուստի մի քանի ելից յօդուածները կթուան անապահով, 2) Այլի առաջ ունենալով այն օրէնքը, որ Կայսերական հնագիտական Յանձնաժողովին է միայն յատուկ իրաւունք վերապահուած կայսրութեան սահմաններում պետական և հասարակական հողերի վերայ պեղումներ անելը, որ միեւնոյն ժամանակ պարտաւորեցնում է պեղման ժամանակ բացուած թանկագին և անսովորական գիտական աեսակէտից նշանաւոր աւարկանները» ուղարկել նոյն Կայսերական հաստատութեանը «Բարձրագոյն բարեհաճ տնօրէնութեան ներկայացնելու համար» (տե՛ս. 1889 թ. Մարտի 11-ի Բարձր. հրամանը) — Ես կանոնադրութեան նախագիծը ներկայացրի Կայսերական հնագիտական Յանձնաժողովին քննութեան, որը և առաջարկելով, իրեն վերաբերող յօդուածներում մի քանի փոփոխութիւն անել, մնացած մեծ մասի վերաբերութեամբ իւր լիակատար համակրանքն արտայայտեց մեր ձեռնարկութեան համար:

Թարգմ. Ա. Վ.

ՇԻՐՎԱՆՁԱԴԷԻ ՎԷՊԵՐԻ ՆԻԻԹԸ

V.

Այժմ տեսնենք, թէ քաղաքի բնակչի հոգեբանութեան այդ տարրերութիւնը ազդել է շիրվանդագէի վէպերի վերայ և նրա յաջուցած խնդիրները կապւում են այդ հոգեբանութեան հետ թէ՞ ոչ:

Պատասխանը դրական է: Շիրվանդագէի ամբողջ դրական դործունէութիւնը մի վերին առաւելմանի ազատամիտ բնոյթ ունի: Իւր բոլոր դրուածքների մէջ հանդէս է դալիս նա իբրեւ բողոքող հասարակութեան մէջ դոյսութիւն ունեցող այս կամ այն բռնացող սովորոյթի և կարծիքի դէմ: Ամենուրեք խաբանւում են հնացած կարգերն ու կարծիքները: